

Prowadzenie egzekucji na podstawie dalszego bankowego tytułu egzekucyjnego na mocy przepisów przejściowych

Enforcement Based on a Further Bank Enforcement Order Under Intertemporal Provisions

The privilege of bank enforcement orders allowed banks to pursue claims in a simplified manner, since the bank could issue an enforcement order without court proceedings. Banks could also issue additional bank enforcement orders in cases of enforcement against several persons or from several components of the debtor's assets. Despite the derogation of the provisions on bank enforcement orders from the law system, this institution functions to a limited extent under intertemporal provisions. The authors want to answer whether issuing more bank enforcement orders under current legal status is possible.

ŁUKASZ HAWRYŁAK magister prawa, Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID – 0000-0002-9588-4392 / e-mail: lukaszhawrylak1@gmail.com

MIROSŁAW PAWEŁCZYK doktor habilitowany nauk prawnych
profesor Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
ORCID – 0000-0003-1344-8026 / e-mail: pawelczyk@pawelczyk.pl

SŁOWA KLUCZOWE: dalszy bankowy tytuł egzekucyjny, prawo bankowe, przepisy przejściowe

KEYWORDS: further bank enforcement order, banking law, intertemporal provisions

1 | Wstęp

Instytucja bankowego tytułu egzekucyjnego^[1] stanowiła wyjątkowe uprawnienie banków wyrażające się w możliwości wystawienia przez bank tytułu egzekucyjnego z pominięciem postępowania rozpoznawczego, co znacznie upraszczało bankom dochodzenie roszczeń. Bank wystawiał b.t.e. na podstawie ksiąg banku lub innych dokumentów związanych z dokonywaniem czynności bankowych^[2]. Bankowy tytuł egzekucyjny podlegał jedynie formalnej kontroli sądowej w postępowaniu klauzulowym. Po zaopatrzeniu tytułu przez sąd w klauzulę wykonalności, b.t.e. mógł stanowić podstawę egzekucji jako tytuł wykonawczy^[3].

Banki były również uprawnione do wystawiania dalszych bankowych tytułów egzekucyjnych w przypadku egzekucji przeciwko kilku osobom lub z kilku części składowych majątku dłużnika^[4]. Instytucja dalszego b.t.e., pomimo jej złożonego charakteru prawnego, nie budziła jednak tak dużego zainteresowania doktryny jak bankowe tytuły egzekucyjne. Wskazując na węzłowe problemy wiążące się z wystawianiem dalszych b.t.e., należy podkreślić, że nie tylko względy teoretycznoprawne przemawiają za przeprowadzeniem kompleksowej analizy doktrynalnej dalszego b.t.e., lecz również występowanie w obrocie dalszych b.t.e. z uwagi na ograniczone funkcjonowanie tej instytucji w obrocie prawnym po uchyleniu przepisów o bankowych tytułach egzekucyjnych^[5].

Podnoszone w literaturze wątpliwości dotyczące zgodności z ustawą zasadniczą jednego z najbardziej kontrowersyjnych przywilejów

¹ Zwany dalej również: b.t.e.

² Art. 96 ust. 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 128, dalej: pr. bank.). Powołanie się na przepisy pr. bank. bez bliższego określenia, oznacza odwołanie do powołanego wyżej tekstu jednolitego ustawy bezpośrednio poprzedzającej uchylenie przepisów o b.t.e., a nie do aktualnego brzmienia ustawy.

³ Zob. art. 776 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1805 z późn. zm.), zwanej dalej również: k.p.c. lub Kodeksem postępowania cywilnego.

⁴ Art. 96 ust. 3 pr. bank.

⁵ Regulujące instytucję b.t.e. przepisy art. 96–98 pr. bank. zostały uchylone z dniem 27 listopada 2015 r. na podstawie ustawy z dnia 25 września 2015 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1854, zwanej dalej również: ustawa nowelizująca).

bankowych^[6], jakim był b.t.e., zostały rozstrzygnięte przez Trybunał Konstytucyjny, który stwierdził niekonstytucyjność wybranych przepisów regulujących instytucję b.t.e.^[7]. Trybunał odroczył utratę mocy obowiązującej uchylonych przepisów (art. 96 ust. 1 oraz art. 97 ust. 1 pr. bank.), jednakże ustawodawca uchylił w całości przepisy regulujące instytucję b.t.e. przed upływem okresu odroczenia utraty mocy obowiązującej oraz ustanowił przepisy przejściowe. Przedmiotem dalszych rozważań będzie wykładnia przepisów przejściowych oraz próba rozwiązania problemów interpretacyjnych ujawniających się w związku z ograniczonym funkcjonowaniem instytucji dalszego b.t.e. w obecnym stanie prawnym. Omawiana problematyka ma doniosłe znaczenie praktyczne, gdyż na mocy przepisów przejściowych również obecnie prowadzone są postępowania egzekucyjne na podstawie b.t.e.

2 | Dopuszczalność wystawienia dalszego b.t.e. w obecnym stanie prawnym. Charakter prawny dalszego b.t.e.

2.1. Przesłanki wystawienia dalszego b.t.e.

Instytucja dalszego bankowego tytułu egzekucyjnego została statutowana w art. 96 ust. 3 pr. bank., który głosił: „W przypadku egzekucji przeciwko kilku osobom lub z kilku części składowych majątku dłużnika można wystawić dalsze tytuły egzekucyjne”.

Odnosząc się w pierwszej kolejności do warstwy językowej tego przepisu, należy zauważyć, że konstrukcja użyta przez ustawodawcę („W przypadku egzekucji [...]”) jest nieprecyzyjna i może powodować wątpliwości, czy wystąpiła przesłanka uzasadniająca wystawienie dalszego b.t.e. Otóż,

⁶ Zob. szerzej: Ryszard Zelwianiński, „Bankowe tytuły egzekucyjne (potrzeba nowelizacji)” *Państwo i Prawo*, nr 9 (2011): 99–104; Zbigniew Ofiarski, *Prawo bankowe. Komentarz* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2013), 604–605.

⁷ Wyrok TK z 14.04.2015 r., P 45/12, OTK-A 2015, nr 4, poz. 46. Na marginesie warto zauważyć, że orzeczenie Trybunału nie dotyczyło przepisu normującego wystawianie dalszych b.t.e. – zob. zwłaszcza pkt 1.3.1. uzasadnienia wyroku.

dosłowne rozumienie tego zwrotu prowadzi do wniosku, że wystawienie dalszego b.t.e. jest możliwe w każdym wypadku, gdy egzekucja jest prowadzona przeciwko kilku osobom lub z kilku części składowych majątku dłużnika. Hipoteza przepisu jest sformułowana bowiem w sposób bezwarunkowy.

Ratio legis instytucji dalszego b.t.e. wyraża się w konieczności rozszerzenia zakresu już toczącej się egzekucji^[8]. W polskim prawie egzekucyjnym obowiązuje natomiast zasada jedności tytułu wykonawczego^[9], określana również jako zasada dopuszczalności wydania wierzycielowi jednego tytułu wykonawczego^[10]. Choć zasada ta nie została wprost wyrażona w przepisach k.p.c., to jest uznawana w doktrynie za jedno z najbardziej rudymenarnych pryncypiów polskiego prawa egzekucyjnego^[11]. Istotą zasady jedności tytułu wykonawczego jest wydawanie wierzycielowi jednego tytułu wykonawczego i prowadzenie egzekucji na jego podstawie^[12], z czego wynika zakaz wydawania nowych tytułów wykonawczych tożsamej treści^[13]. Zakaz jest uzasadniany potrzebą zagwarantowania ochrony praw dłużnika^[14], lecz nie ma charakteru bezwzględnego. Warto zaznaczyć, że celem wymogu nadania na dalszy b.t.e. klauzuli wykonalności jest również realizacja zasady jedności tytułu wykonawczego oraz zabezpieczenie przed niekontrolowanym obiegiem wielu tytułów wykonawczych, co stanowi zarazem argument na rzecz podobieństwa prawnego dalszego b.t.e. oraz dalszego tytułu wykonawczego, o którym mowa w art. 793 k.p.c.

⁸ Tak w odniesieniu do dalszego tytułu wykonawczego, o którym mowa w art. 793 k.p.c.: Marcin Uliasz, „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, [w:] *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. System Postępowania Cywilnego*, t. VIII, red. Kinga Flaga-Gieruszyńska (Warszawa: C.H. Beck, 2020): 556; Paweł Sławicki, Piotr Sławicki, *Postępowanie klauzulowe. Art. 776–795 k.p.c. Komentarz* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2020), 334–335.

⁹ Sławicki, Sławicki, *Postępowanie klauzulowe*, 334.

¹⁰ Uliasz, „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, 555; Andrzej Marciniak [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV, *Komentarz: art. 730–1095¹*, red. Andrzej Marciniak (Warszawa: C.H. Beck, 2020), 509.

¹¹ Marciniak, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV *Komentarz: art. 730–1095¹*, 509.

¹² Sławicki, Sławicki, *Postępowanie klauzulowe*, 334. Zob. również: Henryk Pietrzkowski w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V, *Postępowanie egzekucyjne*, red. Tadeusz Ereciński (Warszawa: Wolters Kluwer, 2016), 220.

¹³ Zob. Uliasz „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, 555.

¹⁴ Zob.: postanowienie SN z 6.11.2013 r., IV CSK 22/13, LEX nr 1555738; Marciniak, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV, *Komentarz: art. 730–1095¹*, 510; Uliasz, „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, 555; Sławicki, Sławicki, *Postępowanie klauzulowe*, 335.

Na gruncie k.p.c. istnieją dwa wyjątki od zasady jedności tytułu wykonawczego: (i) wspomnianego już wydawania dalszych tytułów wykonawczych, o których mowa w art. 793 k.p.c.^[15], oraz (ii) tytułu wykonawczego wydawanego zamiast utraconego (art. 794 k.p.c.)^[16]. Przełamanie zasady jedności tytułu wykonawczego jest uzasadniane potrzebą podjęcia dodatkowych czynności zmierzających do prowadzenia egzekucji (np. z kilku składowych części majątku dłużnika), gdy skonsumowanie pierwotnego tytułu nie prowadzi do zaspokojenia zobowiązania^[17]. W takim bowiem wypadku, „sąd nie nadaje klauzuli wykonalności na rzecz dalszych osób lub przeciwko nim, ale wydaje kolejne tytuły wykonawcze”^[18].

Cel nadania klauzuli wykonalności dalszemu b.t.e. w omawianym zakresie pokrywa się z *ratio legis* art. 793 k.p.c., jakim jest ochrona praw dłużnika poprzez przeciwdziałanie niekontrolowanemu obiegowi tytułów wykonawczych^[19]. Art. 793 k.p.c. wykazuje podobieństwo prawne do art. 96 ust. 3 k.p.c.^[20], co uzasadnia systemowe porównanie tych instytucji. W pierwszej kolejności należy zatem podkreślić, że podobnie jak w przypadku dalszych tytułów wykonawczych, o których mowa w art. 793 k.p.c., wystawienie dalszego b.t.e. jest dopuszczalne w przypadku spełnienia kryterium konieczności, czyli gdy „wydany tytuł wykonawczy nie wystarcza do przeprowadzenia egzekucji na rzecz wierzycieli lub dłużników lub ze wszystkich części składowych majątku dłużnika”^[21]. Co więcej, wydanie przez sąd dalszego tytułu wykonawczego na podstawie art. 793 k.p.c. jest obligatoryjne, a nie fakultatywne, co mogłaby sugerować treść tego przepisu („sąd może”)^[22].

¹⁵ Zgodnie z powołanym art. 793 k.p.c.: „W razie potrzeby prowadzenia egzekucji na rzecz kilku osób lub przeciwko kilku osobom albo z kilku składowych części majątku tego samego dłużnika, sąd oprócz pierwszego tytułu wykonawczego może wydawać dalsze tytuły, oznaczając cel, do którego mają służyć, i ich liczbę porządkową”.

¹⁶ Uliasz, „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, 555; Marciniak, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV, *Komentarz: art. 730–1095*¹, 510.

¹⁷ Sławicki, Sławicki, *Postępowanie klauzulowe*, 334–335.

¹⁸ *Ibidem*, 334. Tak również: Marta Romańska, Olga Leśniak, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne: komentarz* (Warszawa: C.H. Beck, 2016), 262.

¹⁹ Zob. postanowienie SN z 6.11.2013 r., IV CSK 22/13, LEX nr 1555738.

²⁰ Dariusz Zawistowski w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. IV, *Artykuły 730–1088*, red. Tadeusz Wiśniewski (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), 290. Tak również Bernard Smykła, który stwierdza, że art. 793 k.p.c. „odpowiada w swej treści” art. 96 ust. 3 pr. bank. – zob. Smykła, *Prawo bankowe. Komentarz*, 386.

²¹ Uliasz, „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, 556.

²² Postanowienie SN z 1.12.1962 r., III CR 137/62, OSNC 1964, nr 2, poz. 29.

Wydaje się zatem, że właściwym zwrotem przy formułowaniu przesłanek dopuszczalności wystawienia dalszego b.t.e. posłużył się projektodawca („Jeżeli zachodzi potrzeba”)^[23]. Tym samym zwrotem ustawodawca posłużył się przy formułowaniu przesłanek wszczęcia postępowania sprawdzającego, o którym mowa w art. 307 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego^[24]. W doktrynie uznano, że użyty w art. 307 k.p.k. „normatywny zwrot »jeżeli zachodzi potrzeba« zawiera w sobie jednocześnie warunek i przyczynę wszczęcia tytułowego postępowania. W języku polskim nazwa »zachodzić« oznacza: istnieć, powstawać, zdarzyć się, zachodzić w czymś, mieć miejsce. Nazwa zaś »potrzeba« oznacza coś, co jest potrzebne, konieczne, niezbędne, coś, bez czego trudno się obejść, czego brakuje do czegoś. [...] Przez użyty w wymienionym przepisie wyraz »można« należy zatem rozumieć powinność przeprowadzenia wymienionego w nim postępowania jeżeli istnieje (zachodzi) podstawa faktyczna do jego przeprowadzenia”^[25]. Warto również zauważyć, że wydanie dalszych tytułów wykonawczych, o których mowa w art. 793 k.p.c. następuje także „w razie potrzeby prowadzenia egzekucji [...]”. Tożsamym zwrotem posługiwał się również prawodawca międzywojenny^[26], co świadczy o ciągłości techniki legislacyjnej przyjętej dla określania przesłanek wydawania przez sąd dalszych tytułów wykonawczych w postępowaniu regulowanym przepisami postępowania cywilnego.

Konieczne jest zatem odstępianie od rezultatów wykładni językowej, co jest uzasadnione sprzecznością rozumienia literalnego tekstu prawnego z intencją prawodawcy. Ustawodawca limituje bowiem wystawianie dalszych b.t.e. zwłaszcza ze względu na ochronę praw dłużnika. Wydanie kolejnego tytułu wykonawczego o tożsamej treści jest zatem niedopuszczalne w wypadku, gdy nie istnieje podstawa faktyczna uzasadniająca

²³ Zob. projektowany art. 91 ust. 3 rządowego projektu ustawy – Prawo bankowe (Sejm II kadencji, druk nr 2350), w brzmieniu: „Jeżeli zachodzi potrzeba egzekucji przeciwko kilku osobom lub z kilku części składowych majątku dłużnika, to można wystawić dalsze tytuły egzekucyjne”.

²⁴ T.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1375 z późn. zm., zwany dalej również: k.p.k.

²⁵ Jarosław Łupiński, „Czas trwania postępowania sprawdzającego” *Prokuratura i Prawo*, nr 10 (2011): 94.

²⁶ Zob. art. 543 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz.U. z 1930 r. nr 83, poz. 651 z późn. zm.), zgodnie z którym: „W razie potrzeby prowadzenia egzekucji na rzecz kilku osób lub przeciwko kilku osobom albo z kilku części składowych majątku tego samego dłużnika sąd oprócz pierwszego tytułu wykonawczego może wydać dalsze tytuły oznaczając cel, do którego mają służyć, i ich liczbę porządkową”.

rozszerzenie egzekucji w przypadkach określonych w art. 96 ust. 3 pr. bank. Wystawienie dalszego b.t.e. z samej swej istoty jest zatem związane z kryterium konieczności, czego nie obejmują rezultaty wykładni językowej jako sprzecznej z zasadą racjonalnego prawodawcy. Wskazując, że wykładnia językowa nie determinuje wyników zadania interpretacyjnego, lecz dopiero rozpoczyna proces ustalania znaczenia tekstu prawnego, stanowiąc sugestią co do sposobu rozumienia tego tekstu^[27], należy skonstatować, że powinno się przyjąć, iż wystawienie dalszego b.t.e. jest dopuszczalne wyłącznie, gdy jest to konieczne dla prowadzenia egzekucji przeciwko kilku osobom lub z kilku części składowych majątku dłużnika.

2.2. Zachowanie mocy przez dalsze b.t.e. wystawione przed wejściem w życie ustawy nowelizującej

Zasadniczą kwestią budzącą wątpliwości interpretacyjne jest dopuszczalność wystawienia dalszego b.t.e. w przypadku, gdy bankowy tytuł egzekucyjny został zaopatrzony w klauzulę wykonalności przed wejściem w życie ustawy nowelizującej, która uchyliła przepisy o b.t.e. (tj. 27 listopada 2015 r.).

Według art. 11 ust. 3 ustawy nowelizującej, b.t.e. wystawiony na podstawie przepisów dotychczasowych zachowuje moc tytułu wykonawczego. Oznacza to, że jest możliwe dalsze prowadzenie egzekucji na podstawie tego tytułu. Według Sądu Najwyższego intencją ustawodawcy „było zachowanie w mocy bankowych tytułów egzekucyjnych powstałych przed dniem wejścia w życie ustawy nowelizującej, także takich, na podstawie których banki jako wierzyciele po uzyskaniu klauzuli wykonalności prowadziły postępowania egzekucyjne przeciwko swoim dłużnikom. O pozbawieniu wykonalności takich tytułów mogą zatem zadecydować okoliczności merytoryczne dotyczące samej stwierdzonej nimi wierzytelności, nie zaś formalne, odnoszące się do ich statusu jako tytułów egzekucyjnych”^[28].

²⁷ Zbigniew Radwański, „Uwagi o wykładni prawa cywilnego” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, z. 1 (2009): 16. Na temat roli wykładni językowej i „przełamania dogmatu koncepcji klaryfikacyjnej” w wykładni prawa cywilnego zob. szerzej: Radwański, „Uwagi o wykładni prawa cywilnego”, 13–16.

²⁸ Postanowienie SN z 25.11.2020 r., III CSK 289/19, LEX nr 3087099. Powołany pogląd został następnie powtórzony w postanowieniu SN z 25.11.2020 r., III CSK 289/19, LEX nr 3087099.

W przepisach przejściowych postanowiono również: „Jeżeli przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy wydano postanowienie o nadaniu klauzuli wykonalności bankowemu tytułowi egzekucyjnemu, dalsze postępowanie w sprawie o nadanie klauzuli wykonalności toczy się według przepisów dotychczasowych”^[29]. Nie uregulowano jednak wprost, czy dalsze b.t.e., na które została nadana klauzula wykonalności przed wejściem w życie ustawy nowelizującej, zachowują moc ani czy dopuszczalne jest wystawienie dalszego b.t.e. po wejściu w życie ustawy nowelizującej.

Sąd Najwyższy nakazuje rozumieć „utrzymanie w mocy” b.t.e. wystawionych przed uchyleniem art. 96–98 pr. bank. w ten sposób, że nie jest dopuszczalne podważanie tych tytułów w drodze powództwa przeciwegzekucyjnego lub wznowienia postępowania o nadanie im klauzuli wykonalności tylko z powodu stwierdzenia niekonstytucyjności przepisów regulujących instytucję b.t.e.^[30] Jeżeli klauzula wykonalności została nadana przed uchyleniem przepisów o b.t.e., to tytuł ten zachowuje moc na podstawie art. 11 ust. 3 ustawy nowelizującej^[31]. W takim wypadku, wierzyciel może kontynuować egzekucję prowadzoną na podstawie b.t.e.^[32] Judykatura oceniła również krytycznie wytoczenie powództwa przeciwegzekucyjnego przeciwko b.t.e. w istocie tylko z powodu uchylenia przepisów regulujących instytucję b.t.e.^[33].

Przechodząc do analizy charakteru prawnego instytucji dalszego b.t.e, należy wskazać, że *ratio legis* jej ustanowienia wyraża się w usprawnieniu egzekucji toczącej się na podstawie pierwotnego b.t.e.^[34] W orzecznictwie przyjmuje się ponadto, że dłużnik nie może żądać uchylenia dalszego tytułu wykonawczego tylko ze względu na dolegliwość skutków egzekucji

²⁹ Art. 11 ust. 2 ustawy nowelizującej.

³⁰ Postanowienie SN z 12.10.2018 r., V CSK 183/18, LEX nr 2579532 oraz powołane tam orzecznictwo. Zob. również: Uliasz, „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, 535 oraz postanowienie SN z 9.09.2022 r., I CSK 914/22, LEX nr 3485160 oraz powołane tam orzecznictwo.

³¹ Zob. wyrok SN z 11.05.2017 r., II CSK 440/16, LEX nr 2333028, a także: Małgorzata Sieńko w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, Art. 478–1217, red. Małgorzata Manowska (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), 990, wyrok SA w Warszawie z 24.04.2019 r., VI ACA 53/18, LEX nr 2704203. Tak również: wyrok SA w Łodzi z 28.01.2016 r., I ACA 736/15, LEX nr 2000515, wydany przed powołanym wyrokiem Sądu Najwyższego.

³² Postanowienie so w Gliwicach z 22.03.2016 r., III Cz 261/16, LEX nr 2070837.

³³ Wyrok SA w Warszawie z 29.06.2021 r., VI ACA 64/21, LEX nr 3263148.

³⁴ Zob. Mirosław Bączyk w: *Prawo bankowe. Komentarz*, red. Eugenia Fojcik-Mastalska (Warszawa: Lexis Nexis, 2005), 461.

prowadzonej na jego podstawie^[35]. Racjonalny ustawodawca natomiast nie dopuszcza kontynuowania egzekucji prowadzonej na podstawie b.t.e., zakazując równocześnie wystawiania dalszych b.t.e., gdyż w ten sposób bezzasadnie ogranicza uprawnienie wierzyciela do decydowania o zakresie prowadzonej egzekucji. Wystawienie dalszego b.t.e. nie stwarza bowiem dodatkowego przywileju dla wierzyciela, lecz jest jedynie konsekwencją konieczności rozszerzenia zakresu prowadzonej egzekucji.

Postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności dalszemu b.t.e. ma charakter następczy w stosunku do postępowania pierwotnego, w którym zaopatrzone w klauzulę wykonalności b.t.e.^[36]. Wskazując na pochodny charakter dalszego b.t.e. względem pierwotnego b.t.e., uznać należy, że dalsze b.t.e. zaopatrzone w klauzulę wykonalności przed wejściem w życie ustawy nowelizującej również zachowują moc tytułu wykonawczego, pomimo tego, że ustawodawca *expressis verbis* nie uregulował tej kwestii w przepisach przejściowych. Przyjęcie przeciwnej wykładni byłoby nie tylko sprzeczne z zasadą racjonalnego prawodawcy, ale mogłoby także prowadzić do faktycznego uniemożliwienia zaspokojenia roszczenia wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym, gdy skonsumowanie b.t.e. będącego tytułem wykonawczym nie doprowadzi do wyegzekwowania całości świadczenia stwierdzonego w tym tytule. Odwołując się do względów systemowych, należy mieć na uwadze, że wydanie dalszego tytułu wykonawczego określonego w art. 793 k.p.c. ma na celu konieczność „zapewnienia skutecznej egzekucji”^[37].

Przyjęcie, że w postępowaniu egzekucyjnym prowadzonym na podstawie przepisów przejściowych wierzyciel nie może korzystać z dalszych b.t.e. prowadzi *de facto* do uznania bezwzględnego obowiązywania zasady jedności tytułu wykonawczego (czyli prowadzenia egzekucji wyłącznie na podstawie jednego, oryginalnego tytułu wykonawczego), co wobec braku wyraźnego przepisu szczególnego wyłączonego dopuszczalność wystawiania dalszych b.t.e. należy uznać za wykładnię *contra legem*. Co więcej, nieustanowienie wyjątków od zasady jedności tytułu wykonawczego jest niedopuszczalne, gdyż, jak wywodzi się w doktrynie, takie założenie „ograniczałoby uprawnienia wierzyciela, a jednocześnie mogłoby być okazją do wyprowadzenia majątku przez dłużnika. Interes wierzyciela wymaga

³⁵ Zob. postanowienie SA w Szczecinie z 15.05.2015 r., I ACz 330/15, LEX nr 1770862.

³⁶ Zob. Piotr Turski, „BTE – o swoistości stosowania w nowych realiach prawnych” *Monitor Prawa Bankowego*, nr 6 (2017): 64.

³⁷ Uliasz, „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, 555.

bowiem niekiedy podejmowania równoległych czynności przed różnymi organami egzekucyjnymi (ze względu na położenie składników majątkowych dłużnika) i innymi organami, np. sądami wieczystoksięgowymi (w celu ustanowienia hipoteki przymusowej). We wszystkich tych sytuacjach konieczne jest zaś przedstawienie tytułu wykonawczego, co wobec zasady jego jedności obligowałoby zawsze wierzyciela do podejmowania określonych czynności jedynie przed wybranym przez niego organem”^[38]. Należy także zaakcentować, że w odniesieniu do wydawania dalszych tytułów wykonawczych na gruncie art. 793 k.p.c. trafnie przyjęto, że *ratio legis* tej instytucji nie jest tylko ochrona interesu wierzyciela, ale także gwarantowanie wystarczającego poziomu ochrony dłużnika z uwagi na formalne ograniczania uzyskania dalszego tytułu wykonawczego^[39].

Stworzenie jedynie pozornej możliwości wyegzekwowania świadczenia w oparciu o instytucję b.t.e. oraz dalszego b.t.e., naruszałoby normy proveniencji konstytucyjnej. Trybunał Konstytucyjny podkreślił bowiem w swoim orzecznictwie, że zasada zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa zakazuje prawodawcy kreowania „takich konstrukcji normatywnych, które są niewykonalne, stanowią złudzenie prawa i w konsekwencji jedynie pozór ochrony tych interesów majątkowych, które są funkcjonalnie związane z treścią ustanowionego prawa podmiotowego”^[40]. Zasada zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa powinna być natomiast uwzględniana w sposób szczególny w razie zmiany przepisów kształtujących sytuację prawną obywateli^[41], co ma miejsce w omawianym przypadku, z uwagi na ustanowienie przepisów przejściowych w art. 11 ustawy nowelizującej.

Wykładnia prokonstytucyjna nakazuje zatem w omawianej sytuacji interpretacyjnej przyjęcie zgodnego z Konstytucją RP znaczenia ustawy nowelizującej^[42] poprzez uznanie, że zachowanie w mocy b.t.e. zaopatrzonych w klauzulę wykonalności przed wejściem w życie ustawy nowelizującej

38 Sławicki, Sławicki, *Postępowanie klauzulowe*, 340.

39 Zob. *ibidem*, 335.

40 *Proces prawotwórczy w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego dotyczące zagadnień związanych z procesem legislacyjnym* (Warszawa: Wydawnictwo Trybunału Konstytucyjnego, 2015), 15. Zob. wyrok TK z 7.03.2012 r., K 3/10, OTK-A 2012, nr 3, poz. 25.

41 *Proces prawotwórczy w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, 15–16.

42 Na temat wykładni prokonstytucyjnej zob. szerzej: Marek Safjan w: *Konstytucja RP, t. I, Komentarz do art. 1–86*, red. Marek Safjan, Leszek Bosek (Warszawa: C.H. Beck, 2016), 86 i nast.

wyraża intencję ustawodawcy kontynuowania postępowania egzekucyjnego na podstawie b.t.e. W skład kompleksu uprawnień banku nabytych na podstawie uchylonych przepisów wchodzi natomiast nie tylko korzystanie z b.t.e., ale również z dalszych b.t.e., co implikuje zachowanie mocy również przez dalsze b.t.e. i umożliwi faktyczną realizację praw podmiotowych banku jako wierzyciela poprzez urzeczywistnienie wyjątków od zasady jedności tytułu wykonawczego. Ponownie wskazując na wykładnię *per analogiam* i podobieństwo dalszego b.t.e. do dalszego tytułu wykonawczego, o którym mowa w art. 793 k.p.c.^[43], należy wskazać, że w doktrynie postępowania cywilnego uznano: „Odmowa wydania wierzycielowi dalszego tytułu wykonawczego pomimo występowania jednej z okoliczności wskazanych w komentowanym przepisie narusza prawa wierzyciela i uzasadnia wniesienie zażalenia na podstawie art. 795 k.p.c. [...]”^[44]. Uniemożliwienie wierzycielowi wystawienia dalszego b.t.e. przeczy zatem celowi ustawy nowelizującej, jakim jest „zezwoleń na dokończenie «egzekucji» tym wierzycielom, którzy dysponowali już pierwotnym BTE”^[45].

2.3. Dopuszczalność wystawienia dalszego b.t.e. na podstawie przepisów przejściowych

Intencją ustawodawcy, wyrażoną w przepisach przejściowych, jest „wygaszenie” instytucji b.t.e., z czym łączy się zakaz wystawiania nowych b.t.e. i wszczynania postępowań o nadanie klauzuli wykonalności tym tytułom, a nie ograniczanie wierzyciela w egzekwowaniu wierzytelności już stwierdzonej w tytule wykonawczym, czyli b.t.e. zaopatrzonym w klauzulę wykonalności przed wejściem w życie ustawy nowelizującej. W tym miejscu należy jednak zadać pytanie, czy możliwe jest wystawienie dalszego b.t.e. na podstawie przepisów przejściowych po usunięciu z systemu przepisów art. 96–98 pr. bank. Rozważenie podniesionego zagadnienia wymaga w pierwszej kolejności odniesienia się do charakteru prawnego dalszego b.t.e.

⁴³ Zob. przypis nr 19.

⁴⁴ Dagmara Olczak-Dąbrowska w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, Art. 506–1217, red. Tomasz Szanciło (Warszawa: C.H. Beck, 2019), 677. Zob. również: Marciniak, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV, *Komentarz: art. 730–1095*¹, 511.

⁴⁵ Turski, „BTE – o swoistości stosowania w nowych realiach prawnych”, 71.

Dalszy b.t.e. ma charakter pochodny względem pierwotnego b.t.e. zaopartego w klauzulę wykonalności i może zostać wystawiony, gdy skonsurowanie tytułu wykonawczego nie prowadzi do zaspokojenia roszczenia z uwagi na konieczność prowadzenia egzekucji przeciwko kilku osobom lub z kilku składowych części majątku dłużnika. Oznacza to, że dalszy b.t.e. nie kreuje nowej wierzytelności banku ani jej nie modyfikuje, lecz jedynie usprawnia prowadzenie egzekucji w wypadku skonsumowania pierwotnego tytułu wykonawczego.

Wystawienie dalszego b.t.e. nie wypełnia również celu wystawienia pierwotnego tytułu. W piśmiennictwie uznano, że wystawiony bankowy tytuł egzekucyjny spełnia co najmniej trzy podstawowe funkcje: „Po pierwsze, bank stwierdza, że objęte tytułem roszczenie stało się już wymagalne i dłużnik powinien uczynić mu zadość. Po drugie, stwierdzony zostaje także fakt braku dobrowolnego wykonania zobowiązania przez dłużnika wobec banku. Po trzecie, bank jako wierzyciel objawia wolę uzyskania zaspokojenia należności ujętych w tytule egzekucji sądowej”^[46]. Jak z tego wynika, cel wystawienia dalszego b.t.e. nie pokrywa się z celem wystawienia pierwotnego b.t.e., co jest przede wszystkim skutkiem pochodnego charakteru dalszego b.t.e.

Instytucja dalszego tytułu egzekucyjnego (wykonawczego) nie jest znana tylko postępowaniu egzekucyjnemu normowanemu przepisami Kodeksu postępowania cywilnego. W postępowaniu egzekucyjnym w administracji możliwe jest bowiem wystawienie dalszego tytułu wykonawczego, uregulowanego w przepisie art. 26c ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji^[47]. Dalszy tytuł wykonawczy w postępowaniu egzekucyjnym w administracji, dla uniknięcia sytuacji wielości tytułów wykonawczych w obrocie prawnym^[48] powinien w szczególności zawierać numer porządkowy dalszego tytułu wykonawczego oraz oznaczenie celu, dla którego został wydany^[49]. W związku z powyższym zachodzi pewnego rodzaju podobieństwo prawne pomiędzy instytucją dalszego tytułu wykonawczego, o którym mowa w przepisach u.p.e.a, a dalszymi tytułami wykonawczymi regulowanymi przepisami procedury cywilnej^[50].

⁴⁶ Bączyk, *Prawo bankowe. Komentarz*, 453.

⁴⁷ T.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 479 z późn. zm., zwana dalej również: u.p.e.a.

⁴⁸ Zob. Piotr Przybysz, *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), 229.

⁴⁹ Art. 26c § 2 zd. 1 u.p.e.a.

⁵⁰ Zob. Cezary Kulesza w: *Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Komentarz*, red. Dariusz Kijowski (Warszawa: Wolters Kluwer, 2015), 384.

Podkreślenia zwłaszcza wymaga, że dalszy tytuł wykonawczy jest pochodny względem pierwotnego tytułu wykonawczego, gdyż jego wystawienie jest możliwe dopiero po wystąpieniu w toku egzekucji administracyjnej przesłanek określonych w art. 26c § 1 u.p.e.a. W orzecznictwie uznano zatem, że wystawienie dalszego tytułu wykonawczego jest kontynuacją toczącej się egzekucji, a wystawienia dalszego tytułu „nie można traktować jako wystawienia nowego tytułu wykonawczego z pełnią konsekwencji prawnych stąd wypływających [...]”^[51]. Oznacza to, że dalszy tytuł wykonawczy jest tytułem niesamoistnym, gdyż jest wydawany w związku z toczącą się egzekucją i dla jej usprawnienia. Analogiczna zależność występująca pomiędzy b.t.e. oraz dalszym b.t.e. pozwala sądzić, że wystawienie dalszego b.t.e. również stanowi kontynuację egzekucji w jej dotychczasowych granicach. Wykładnia systemowa potwierdza zatem pochodny charakter dalszego b.t.e. Tytułem uzupełnienia warto jednak zaznaczyć, że postępowanie w przedmiocie wydania dalszego tytułu wykonawczego, o którym mowa w art. 793 k.p.c., nie jest uznawane w doktrynie za postępowanie klauzulowe, gdyż kwestia nadania klauzuli wykonalności została już rozstrzygnięta podczas zaopatrzenia w klauzulę wykonalności oryginalnego (pierwszego, podstawowego) tytułu wykonawczego^[52]. Postępowania w przedmiocie wydania dalszego tytułu wykonawczego stanowią bowiem „postępowania incydentalne, o charakterze pomocniczym, ponieważ są ściśle związane z celem głównego postępowania, czyli postępowania egzekucyjnego”, a postanowienia wydane w tych postępowaniach nie korzystają z prawomocności materialnej (*res iudicata*)^[53].

Istotną strukturalną odmiennością dalszych b.t.e. jest konstruowanie tej instytucji jako tzw. pozasądowego tytułu egzekucyjnego, gdyż tytuł jest wystawiany przez bank, a nie przez sąd. B.t.e. nie jest zatem tytułem wykonawczym, a zatem bank musi wystąpić do sądu z wnioskiem o nadanie dalszemu b.t.e. klauzuli wykonalności. Jednakże pomimo formalnego wyodrębnienia postępowania o nadanie klauzuli wykonalności bankowemu tytułowi egzekucyjnemu w przepisach k.p.c.^[54], pod względem materialnym to postępowanie jest postępowaniem incydentalnym analogicznie do postępowania w przedmiocie wydania dalszego tytułu wykonawczego,

⁵¹ Wyrok wsa w Warszawie z 23.04.2020 r., III SA/Wa 2469/19, LEX nr 3099299.

⁵² Zob. Uliasz, „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, 554.

⁵³ Ibidem, 555.

⁵⁴ Postępowanie to było unormowane w art. 7862 k.p.c., który został uchylony na mocy ustawy nowelizującej.

o którym mowa w art. 793 k.p.c. W toku postępowania w przedmiocie wydania dalszego tytułu wykonawczego sąd bada jedynie, czy istnieje jedna z dwóch podstaw do wydania dalszego tytułu wykonawczego, natomiast wierzyciel obowiązany jest wykazać jedynie, że zachodzi konieczność wydania tytułu^[55] (nie jest możliwe prowadzenie egzekucji we wnioskowanych wypadkach na podstawie tytułu pierwotnego, np. wobec odmiennej właściwości miejscowej komorników sądowych).

Przy uwzględnieniu powyższych uwag głównym postępowaniem w omawianym wypadku powinno być postępowanie egzekucyjne prowadzone na podstawie pierwotnego b.t.e., z którym bezpośrednio związane jest wystawienie dalszego b.t.e., natomiast postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności dalszemu b.t.e. powinno zostać uznane za postępowanie incydentalne^[56]. W orzecznictwie przyjmuje się również, że b.t.e. zaopatrzony w klauzulę wykonalności, który zachował moc po uchyleniu art. 96–98 pr. bank., nie korzysta ani z prawomocności, ani z powagi rzeczy osądzonej (*res iudicata*)^[57]. Nie mamy również do czynienia ze stanem zawisłości sporu (*lis pendens*)^[58]. Pomimo więc tego, że b.t.e. jest podstawą do prowadzenia egzekucji w zakresie roszczeń w nim ujętych, to „w istocie dotyczy on roszczeń stale jeszcze dochodzonych w tym sensie, że nie zostały one osądzone”^[59].

Reasumując, przywilej wystawiania b.t.e. ma charakter jednorazowy i odnosi się do b.t.e., który po zaopatrzeniu w klauzulę wykonalności stanowi podstawę wszczęcia postępowania egzekucyjnego i jako tytuł wykonawczy jest „centralną osią postępowania egzekucyjnego”^[60].

⁵⁵ Postanowienie SA w Poznaniu z 11.10.2012 r., I ACz 1631/12, LEX nr 1220600.

⁵⁶ Zob. w odniesieniu do dalszych tytułów wykonawczych wydawanych na podstawie art. 793 k.p.c.: Uliasz, „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, 555.

⁵⁷ Zob. postanowienie SN z 15.01.2019 r., III CSK 180/18, LEX nr 2610306 oraz powołane tam orzecznictwo. Tak również: wyrok SN z 24.05.2023 r., II NSNC 127/23, LEX nr 3569582; wyrok SA w Warszawie z 30.01.2013 r., I Aca 916/12, LEX nr 1322795; wyrok SA w Poznaniu z 22.02.2018 r., I Aca 871/17, LEX nr 2553167. Tak również: Turcki, „BTE – o swoistości stosowania w nowych realiach prawnych”, 64. Identycznie przyjmowano również przed uchyleniem instytucji b.t.e. – zob. Marcin Kozaczek, „Wybrane zagadnienia dotyczące bankowego tytułu egzekucyjnego w orzecznictwie TK i SN” *Prawo Bankowe*, nr 11 (2006): 62.

⁵⁸ Wyrok SA w Warszawie z 30.01.2013 r., I Aca 916/12, LEX nr 1322795; wyrok SA w Szczecinie z 26.02.2014 r., I Aca 840/13, LEX nr 1459053.

⁵⁹ Wyrok SN z 15.11.2002 r., II CKN 986/00, LEX nr 77044. Tak również: wyrok SA w Łodzi z 11.07.2014 r., I Aca 116/14, LEX nr 1504391.

⁶⁰ *Ibidem*, 440.

Obowiązująca w polskim prawie zasada jedności tytułu wykonawczego może być przełamana potrzebą rozszerzenia egzekucji, gdy skonsumowanie pierwotnego tytułu nie prowadzi do zaspokojenia zobowiązania^[61]. Prawo wierzyciela do wyegzekwowania świadczenia na dotychczasowych zasadach powinno również obejmować uprawnienie do skorzystania z dalszego b.t.e. jako gwarantującego wyegzekwowanie całości świadczenia.

Zakaz wystawiania nowych b.t.e. powinien być zatem rozumiany w ten sposób, że niedopuszczalne jest wystawianie nowych b.t.e. w odniesieniu do innych zobowiązań niż stwierdzonych w pierwotnym b.t.e. lub tego samego zobowiązania, lecz odmiennej materialnoprawnej treści tej należności. Wystawienie dalszego b.t.e. oraz nadanie klauzuli wykonalności na ten tytuł stanowi kontynuację postępowania egzekucyjnego prowadzonego w oparciu o pierwotny b.t.e., gdyż dalszy b.t.e. ucieleśnia w sobie wierzycielność stwierdzoną w pierwotnym tytule. Z tych względów dopuszczalne jest wystawienie dalszego b.t.e. po wejściu w życie ustawy nowelizującej na podstawie art. 11 ust. 2 tej ustawy. Natomiast przyjęcie wykładni przepisów intertemporalnych, w myśl której wystawienie dalszego b.t.e. jest niedopuszczalne, zostało ocenione w orzecznictwie jako „zbyt restrykcyjna, gdyż prowadziłaby do ograniczenia możliwości zaspokojenia się wierzyciela jedynie ze składników majątku pozostających w obrębie własności konkretnego Komornika Sądowego, prowadzącego dotychczas postępowanie egzekucyjne”^[62].

3 | Podsumowanie

Przeprowadzona analiza dogmatycznoprawna instytucji dalszego b.t.e. pozwoliła na zidentyfikowanie szeregu problemów, które ujawniły się w związku z jej stosowaniem na podstawie przepisów przejściowych. Szczególną uwagę poświęcono charakterowi prawnemu dalszego b.t.e., wskazując na jego podobieństwa do dalszych tytułów wykonawczych, o których mowa w art. 793 k.p.c. oraz w przepisach u.p.e.a. Tożsamość pierwotnego b.t.e. oraz dalszych bankowych tytułów egzekucyjnych determinuje określony kształt normatywny tej instytucji przyjęty przez

⁶¹ Sławicki, Sławicki, *Postępowanie klauzulowe*, 334.

⁶² Postanowienie SO w Kaliszu z 24.01.2017 r., II Cz 805/16, LEX nr 2202788.

ustawodawcę. Dalszy b.t.e. ma bowiem jedynie pochodny charakter względem pierwotnego tytułu, gdyż jest wydawany w związku z koniecznością rozszerzenia zakresu egzekucji prowadzonej na podstawie pierwotnego b.t.e. Uprawnienie wierzyciela do prowadzenia egzekucji na podstawie b.t.e. zaopatrzonego w klauzulę wykonalności przed wejściem w życie ustawy nowelizującej obejmuje zatem także korzystanie z instytucji dalszego b.t.e. Normy proweniencji konstytucyjnej zakazują bowiem tworzenia pozornych rozwiązań normatywnych, które *de facto* uniemożliwiają realizację praw podmiotowych. Skoro bowiem ustawodawca dopuścił prowadzenie egzekucji na podstawie b.t.e., to sprzeczne z zasadą ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa byłoby uznanie niedopuszczalności rozszerzenia zakresu postępowania egzekucyjnego na podstawie dalszego b.t.e.

Bibliografia

- Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV, *Komentarz: art. 730–1095¹*, red. Andrzej Marciniak. Warszawa: C.H. Beck, 2020.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Art. 478–1217*, red. Małgorzata Manowska. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Art. 506–1217*, red. Tomasz Szanciło. Warszawa: C.H. Beck, 2019.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. IV, *Artykuły 730–1088*, red. Tadeusz Wiśniewski. 289–290. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V, *Postępowanie egzekucyjne*, red. Tadeusz Ereciński. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.
- Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. Marek Safjan, Leszek Bosek. Warszawa: C.H. Beck, 2016.
- Kozaczek Marcin, „Wybrane zagadnienia dotyczące bankowego tytułu egzekucyjnego w orzecznictwie TK i SN” *Prawo Bankowe*, nr 11 (2006): 49–64.
- Łupiński Jarosław, „Czas trwania postępowania sprawdzającego” *Prokuratura i Prawo*, nr 10 (2011): 83–112.
- Ofiarski Zbigniew, *Prawo bankowe. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013.
- Prawo bankowe. Komentarz*, red. Eugenia Fojcik-Mastalska. Warszawa: Lexis Nexis, 2005.

- Proces prawotwórczy w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego dotyczące zagadnień związanych z procesem legislacyjnym.* Warszawa: Wydawnictwo Trybunału Konstytucyjnego, 2015.
- Przybysz Piotr, *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz.* Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.
- Radwański Zbigniew, „Uwagi o wykładni prawa cywilnego” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, z. 1 (2009): 9–16.
- Romańska Marta, Olga Leśniak, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne: komentarz.* Warszawa: C.H. Beck, 2016.
- Sławicki Paweł, Piotr Sławicki, *Postępowanie klauzulowe. Art. 776–795 k.p.c. Komentarz.* Warszawa: Wolters Kluwer, 2020.
- Smykla Bernard, *Prawo bankowe. Komentarz.* Warszawa: C.H. Beck, 2011.
- Turski Piotr, „BTE – o swoistości stosowania w nowych realiach prawnych” *Monitor Prawa Bankowego*, nr 6 (2017): 59–73.
- Uliasz Marcin, „Tytuł wykonawczy i klauzula wykonalności”, [w:] *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. System Postępowania Cywilnego*, t. VIII, red. Kinga Flaga-Gieruszyńska. 435–561. Warszawa: C.H. Beck, 2020.
- Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Komentarz*, red. Dariusz Kijowski. Warszawa: Wolters Kluwer, 2015.
- Zelwiański Ryszard, „Bankowe tytuły egzekucyjne (potrzeba nowelizacji)” *Państwo i Prawo*, nr 9 (2011): 99–104.

